

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ РІВНЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання трансформації рівня політичної культури в Україні та деякі проблеми, що виникають на цьому шляху. Також надаються практичні рекомендації, що можуть бути використані суб'єктами політичного життя з орієнтацією на позитивний досвід країн з розвинутою демократичною політичною культурою.

Ключові слова: політична культура, політичні цінності, дебати, криза цінностей, рівень політичної культури, зразки політичної поведінки.

Паламаренко Р.Ю.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ТРАНСФОРМАЦИИ УРОВНЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрен вопрос трансформации уровня политической культуры в Украине и некоторые проблемы, возникающие на этом пути. Также даются практические рекомендации, которые могут быть использованы субъектами политической жизни с ориентацией на положительный опыт стран с развитой демократической политической культурой.

Ключевые слова: политическая культура, политические ценности, дебаты, кризис ценностей, уровень политической культуры, образцы политического поведения.

Palamarenko R.

THE SOME ASPECTS OF TRANSFORMATION OF THE LEVEL OF POLITICAL CULTURE IN UKRAINE

The article highlights the question of transformation in the level of political culture in Ukraine and some problems in this roads. Practical recommendations are given for subjects of political life with orientation on positive experience of countries with the developed democratic political culture.

Key words: political culture, political values, debates, crisis of values, level of political culture, patterns of political behavior.

Політична культура є складовою загальної культури людства. На сучасному етапі розвитку політична культура в Україні набуває змін. І на цьому шляху виникають певні труднощі, пов'язані з історичним минулим нашої країни. У цій статті пропонується розглянути у контексті наукового аналізу поняття політичної культури, деякі її елементи, що потребують більшої уваги та використання у реальній політичній діяльності. Це підвищить рівень політичної культури і буде сприяти більш ефективному і швидкому вирішенню суспільних проблем. Майбутнім політичним діячам також важливо проаналізувати ці питання і попрацювати над тим, щоб мати достатній рівень демократичної політичної культури.

Отже, вперше термін „політична культура” використав І. Г. Гердер у 1784 р. в своїй роботі „Ідеї до філософії історії людства”. У книзі XII ми знаходимо думку про зрілість

політичної культури, а в XIII – про носіїв політичної культури [1, с. 339, 368]. Але початок новітнього періоду дослідження політичної культури покладено 1956 р. Г. Алмондом в статті „Порівняльні політичні системи” [2]. Г. Алмонд разом з С. Вербой охарактеризували політичну культуру як відносно визначену сукупність соціальних об’єктів і процесів [3, с. 594]. Вони ж визначали її і як суб’єктивну сферу, що лежить в основі політичних дій, що надає їм значення. Індивідуальні орієнтації, на їхню думку, поєднують в собі декілька елементів:

- пізнавальна орієнтація – істинне чи хибне знання про політичні об’єкти та ідеї;
- афективна орієнтація – відчуття зв’язку, участі, протидії і т. д. по відношенню до політичних об’єктів;
- оціночна орієнтація – судження і точки зору про політичні об’єкти, які вимагають оціночних критеріїв [4].

Праці Г. Алмонда дуже важливі. Його компаративістський (порівняльний) підхід до аналізу політичних систем дає можливість виявити особливості порівняльного аналізу типів політичних культур. Г. Алмонд у своїх роботах застосовував метод структурного функціоналізму Т. Парсонса і розглядав політичну сферу як систему, що знаходиться у динамічній рівновазі та взаємодіє з іншими соціальними системами. Цей метод на перший план висуває культурно-психологічний аспект політичної поведінки. Можна стверджувати, що Г. Алмонд, а також С. Бір, С. Верба, Р.Макрідіс, Дж. А. Сміт, А. Улам є прихильниками поведінкової традиції аналізу політичної культури. Розробки Г. Алмонда і С. Верби в сфері структуризації компонентів політичної культури недостатні. Акцентування тільки на психологічних факторах, що вбирають в себе тільки орієнтації відносно політичної системи, ігнорування таких компонентів, як сприйняття в соціумі моделей і зразків політичної поведінки, звужує поняття політичної культури.

Дослідженнями політичної культури також займався польський вчений Є. Вятр. На його думку, політична культура є „сукупністю позицій, цінностей, і зразків поведінки, що торкаються відносин влади і громадян”. Він в своїх працях дає найбільш ємну і всеохоплюючу характеристику структури політичної культури: „Ми відносимо до політичної культури: а) знання про політику, знайомство з фактами, інтерес до них; б) оцінку політичних явищ, оціночні думки про те, як повинна існувати влада; в) емоційну сторону політичних позицій, як, наприклад, любов до батьківщини, ненависть до ворогів; г) визнані в даному суспільстві зразки політичної поведінки, які визначають, як можливо і потрібно діяти в політичному житті” [5, с. 256-260]. Висновки Є. Вятра цікаві тим, що він в своє визначення включив *зразки політичної поведінки, знання про політику*. Ці категорії розкривають зміст поняття і допомагають аналізувати стан політичної культури в контексті конкретної країни. Тут також важлива функція політичної культури *внесення порядку і значення в політичний процес*. А це потрібно для розуміння суспільства, що набуває змін. Регулятивна дія політичної культури на політичну практику в умовах боротьби поглядів, думок, політичних доктрин, протистояння носіїв різних ідеологій дозволяє забезпечити певну стійкість і стабільність політичної системи.

У теоретичних дослідженнях політичної культури існує декілька підходів:

Поведінковий підхід. Спирається на методи точних наук. Предметом політичного аналізу тут є емпіричний вимір поведінки. Соціологічна вибірка, інтерв’ювання, математичні і статистичні методи – необхідні компоненти наукового аналізу політичної поведінки, які апіорі формуються незалежно від нормативних і культурних орієнтацій індивіда.

Суб’єктивістський підхід. Відкриває додаткові джерела для вивчення політичної культури – це мемуари і художня література, історичні дослідження. Тут накопичений культурний досвід оцінюється як основний фактор у формуванні сучасної політичної культури.

Інтерпретаційний підхід. Його призначення – переорієнтувати науку про політичну культуру з аналізу політичних систем як відображення поведінки на їх сприйняття як комплексів реальних та ідеальних культурних зразків. Трансляція політичних цінностей за допомогою символів тут визначається як політичний зв’язок, а вивчення його системи дає

можливість розглядати явище політичної культури в прийнятих сучасною культурологією термінах контексту і його значення.

У цих підходах цікавий до розгляду суб'єктивістський підхід і думка про те, що додатковими джерелами вивчення політичної культури і етапів та передумов її формування та трансформації можна шукати у художній літературі та історичних працях.

Наявність великої кількості визначень політичної культури пояснюється не розмитістю цієї категорії, а різними методиками її дослідження. На думку Ю. С. Пивоварова, „термін „політична культура” в структурі політичної науки ... займає місце десь між поняттями „культура як така” і „політична система”. За його допомогою аналізуються типи поведінки, цілеспрямовання, системи цінностей індивідів і соціальних груп, форми і процедури, в рамках яких відбувається прийняття і реалізація політичних рішень” [6, с. 7].

Отже, характеризуючи політичну культуру як з точки зору поведінки так і з всеохоплюючої точки зору, цю категорію розглядають з позицій єдності і взаємопроникнення пізнавальних, емоційно-ціннісних, психологічних та діяльнісних компонентів. Її можна визначити як імпліцитну єдність політичних знань, ідей, концепцій, переконань, традицій і цінностей, ментальностей і колективних уявлень, зразків політичної поведінки, а також моделей політичних дій, які вносять певний порядок і значення в політику. Політичну культуру слід оцінювати, з одного боку, як частину загальної культури, так і з іншого – як певний синтез важливих політичних характеристик суб'єкта політики. Для нашого дослідження важливі такі елементи політичної культури, як політичні цінності, зразки політичної поведінки, а також функція внесення порядку.

Для розуміння політичної культури окремої країни потрібно знати історичні передумови її формування. Вони знаходяться у спадщині минулого. Кожна епоха, кожне покоління формує свої уявлення про політичні цінності, зразки політичної поведінки та моделі політичних дій.

На сучасному етапі розвитку України відбуваються процеси модернізації в умовах системної кризи. Наприклад, російський вчений А.Г. Здравомислов, який досліджував соціальні трансформації на пострадянському просторі, висунув ряд важливих теоретичних передумов, пов'язаних з поясненням особливостей цих процесів. Він визначає, що криза містить в собі три складові:

- незадоволеність тим, що відбувається в країні;
- тимчасовий характер того, що відбувається;
- криза протиставляється бажаному майбутньому – стану, в якому криза буде подолана і життя суспільства увійде в нормальну колію.

„Головна передумова кризи в тому, що старі інститути і відносини виявилися зруйнованими, а нові ще не створені” [7, с. 7, 14]. Поняття кризи вживається також у зв'язку з кризою довіри до влади, духовної кризи і кризи цінностей. І саме криза цінностей, їх дрейф, розмитість у багато чому визначають суть змін, що відбуваються. Ціннісний вимір в політиці дозволяє найкращим чином побачити динаміку змін громадянських позицій, влади, сприйняття реформ. В політиці визнання або невизнання цінностей, в першу чергу політичних – передумова формування позицій. Також трансформація політичної культури в Україні відбувається на фоні латентного чи явного конфлікту. Перетворення в суспільстві і державі співпадають у часі з *циркуляцією індивідуальних та групових інтересів*, що призводить до зіткнення їх носіїв. Конфліктна складова є небезпечною. На думку В.С. Комаровського, „чим в більшій мірі конфлікт об'єктивується за межами індивідуальних інтересів і чим більше він пов'язаний з основними цінностями конфліктуючих груп, суспільства загалом, тим він більш загострюється і тим вірогідніше використання силових методів його вирішення” [8, с. 3]. Отже, модернізація старих інститутів, зміна ціннісних орієнтацій та конфліктна складова ускладнюють процеси перетворень політичної культури в Україні.

Але, розуміючи проблеми, є можливості успішного їх вирішення. Політичним діячам потрібен широкий світогляд, який формується на основі комплексу *наукових* знань, які потім застосовуються. Це допомагає визначати орієнтири розвитку суспільства, стратегію і тактику їх досягнення, вибирати найбільш раціональні шляхи і засоби, передбачати наслідки прийнятих рішень і усвідомлювати свою громадянську відповідальність за них. Наприклад, ідеї про державу і владу мають багатовікову історію. Ще Платон стверджував, що у владі повинні бути кращі, наділені практичним розумом, що вміють тверезо оцінювати обставини і приймати правильні рішення в конкретних ситуаціях, люди досвідчені, справедливі і безкорисні. Також Арістотель писав, що держава не може бути стабільною, якщо вона не виконує своїх обов'язків перед громадянами. А Макіавеллі відзначив, що велич держави ґрунтується не на приватній користі, а на загальному добробуті. Щоб декому нагадати про мудрість віків, а комусь її зовсім відкрити, потрібно прочитати і осмислити праці цих мислителів. Наприклад, у 2005 році в серії „Політичні цінності” надрукували антологію по демократії [9]. Мета видання – надати теоретичне підґрунтя для осмислення суспільно-політичних проблем, пов'язаних з відстоюванням і *впровадженням тих чи інших цінностей*. На форзаці вказаної антології зазначений перелік політичних цінностей. Це: демократія, толерантність, свобода, рівність, справедливість, традиція, нація, порядок, права, спільнота. Зміст цих понять розглядається з наукової точки зору. Ці цінності фактично є елементами політичної культури. Читати ці праці – це перший крок, який потрібно зробити для покращення рівня політичної культури. Крім вищезазначеної антології у серії „Політичні цінності” вийшли ще – антологія по лібералізму, консерватизму, націоналізму.

Для підвищення рівня політичної культури також потрібно вчитися правильно вести дебати. На практиці в українському суспільстві це питання є проблемним. Це спостерігається у різноманітних політичних ток-шоу та у проведенні парламентських дискусій. Наприклад, в політичній енциклопедії подається таке визначення політичних дебатів: „Політичні дебати (від франц. *debats* – обговорення, обмін думками) – один з типів конфліктної взаємодії суб'єктів політики – політичних акторів, що здійснюється у вербальних формах і переслідує мету нейтралізувати чи спростувати аргументи опонента чи публічно декларувати власні аргументи з метою завоювання найбільшої підтримки прихильників. Різновид політичних дебатів – телевізійні, що пропонують на суд телеглядачів – потенційних виборців – головних претендентів на найвищі державні посади. Головним різновидом політичних дебатів є парламентські – одна з важливіших парламентських процедур, офіційно встановлений порядок обміну думками між депутатами по питанням законодавства чи діяльності уряду” [10, с. 318, 319]. Але вмінням правильно вести дебати володіють далеко не всі політики. Тут авторитетною науковою працею по цій проблемі може слугувати праця Г.М. Роберта „Ази парламентської культури”. У розділі „Етикет дискусій” відзначається: „Недопустимі слова повинні бути зафіксовані у письмовому вигляді тим, хто їх висловив або секретарем асамблеї, а потім зачитані... Якщо оратор, що їх застосував, не може їх аргументувати або вибачитися, асамблея зобов'язана вжити певних заходів. Пропонується прийняти рішення більшістю голосів” [11, с. 135, 136]. Хоча в першу чергу в цій праці розглядаються правила парламентської процедури, але у вступному розділі книги відмічається, що ці правила „в своїх деталях можливо пристосувати для використання в рядових організаціях... що проводять будь-які засідання” [11, с. 13]. Такі поради можна використовувати як практичні рекомендації для покращення рівня політичної культури. Вони активно застосовуються в країнах з розвиненою демократичною політичною культурою.

Вивчення та використання світового досвіду політичних ідей – найважливіші фактори підвищення політичної і загальної культури сучасного суспільства та майбутніх політиків. Саме недостатній рівень політичної культури не дозволяє суспільству перетворитися з об'єкту маніпулювання владою в справжній суб'єкт політичного життя. Виключно на такій умові можливе об'єднання зусиль влади та народу задля швидшого

подолання кризових явищ. Але, щоб світовий досвід увійшов в культуру, важливо не запозичити його, а *зрозуміти*. Монтеск'є писав: „Щасливий клімат, який народжує чисті нрави саме сприяє створенню благородних законів”.

Отже, загальний висновок такий: сфера політики в період перетворень і реформ, а саме так може бути позначений її стан, актуалізується та виходить на перший план суспільного життя. Політика – особливий феномен: чим більше в ній плюралізму, тим важче розібратися в реаліях історичного процесу і відпрацювати оптимальну політичну лінію, тим важче досягти єдності дій влади. Стан нинішньої політики також позначається конфліктною складовою. Спираючись на досвід світових вчених, маючи знання про політику і вмюючи правильно вести дискусію або дебати, особливо публічні – конфліктна складова буде мінімізована, а достатній рівень політичної культури виконає свою функцію внесення порядку. Політична культура є сукупністю знань, вмінь, що впливають через політичну соціалізацію особистості на рівень її участі в політиці, на формування політичної поведінки та її зразків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества / И.Г. Гердер . – М.: Наука, 1977. – 703 с.
2. Almond G. Comparative Political Systems / G. Almond // Journal of Politics. – 1956. – Vol. 18. – No.3. – P. 111-115.
3. Алмонд Г.А. Гражданская культура. Политические установки и демократии пяти наций / Г.А. Алмонд, С. Верба // Антология мировой политической мысли. В 5 т. / Рук. проекта Г.Ю. Семигин. – Т. 2. – М.: Мысль, 1997. – 831 с.
4. Алмонд Г.А. Гражданская культура и стабильность демократии / Г.А. Алмонд, С. Верба // Политические исследования. – 1992. – №4. – С. 122-134.
5. Вятр Е. Социология политических отношений / Е. Вятр. – М.: Прогресс, 1979. – 462 с.
6. Пивоваров Ю. С. Политическая культура / Ю.С. Пивоваров. – М.: ИНИОН, 1994. – 329 с.
7. Здравомыслов А.Г. Социология российского кризиса: Статьи и доклады 90-х годов / А.Г. Здравомыслов. – М.: Наука, 1999. – 286 с.
8. Комаровский В. С. Политический конфликт и политические ценности: сравнительный анализ / В. С. Комаровский // Политическая теория: тенденции и проблемы. М.: РАУ, 1994. – 253 с.
9. Демократія.: Антологія. К.: Смолоскип (Політичні цінності), 2005. – 1108с.
10. Политическая энциклопедия: В 2 т. – Т. 1 / Рук. проекта Г.Ю. Семигин. – М.: Мысль, 2000. – 750 с.
11. Роберт Г.М. Азы парламентской культуры /Г.М. Роберт. – М.: House, 1992. – 301 с.